

INTERVIEW

Lazar Stojanović

Pokazano je da iza ovakvih dejstava u potpunosti stoji država, državno organizovanje, materijalno obezbeđenje

Iza Škorpiona je u potpunosti STAJALA DRŽAVA

Svaki dokumentarni film koji je snimio ovaj režiser uzburkao je javnost i svaki je bio cenzuriran na neki način. Za Start govori kako je snimio famozni kadar kada ruski pisac Limonov puca po Sarajevu te uspio nagovoriti Radovana Karadžića da kaže da je potomak Vuka Karadžića. Prvi je objavio snimak Ratka Mladića kako šminka svoju kćerku koja se ubila. Njegov najnoviji film "Škorpioni: spomenar" prikazuje nastanak snimka Škorpiona kako ubijaju Srebreničane u Trnovu

▶ **razgovarao** Semir Mujkić

Svi filmovi ovog režisera bili su na neki način cenzurirani. Tri godine je proveo u zatvoru zbog diplomskog filma *Plastični inu* iz 1971. godine u kojem sa satiričnim načinom govori o jugoslovenskom sistemu i Titu. Poslije zatvora mu je bilo zabranjeno snimanje filmova pa je često mijenjao poslove kako bi preživio i povremeno nepotpisan radio na filmovima. Zbog svojih filmova o Karadžiću i Mladiću u Srbiji je odavno proglašen izdajnikom. Prije više od deset godina preselio je u Ameriku, gdje se bavi nekretninama, ali je nastavio snimati filmove o zločinima u bivšoj Jugoslaviji. Tako je 1993. godine, rađajući za britanski BBC u filmu *Srpska epika*, upravo on snimio ruskog pisca Edvarda Limonova kako puca po Sarajevu u društvu Radovana Karadžića. Prvi je objavio snimke Mladića koji šminka svoju kćerku koja je izvršila samoubistvo. Nedavno je u Srbiji izazvao oštre reakcije javnosti i medija kada je izjavio da je Kosovo uvijek bilo samo srpska kolonija. Međutim, Stojanović je to govorio još od 1972. godine. U svom naj-

novijem filmu *Škorpioni: spomenar* ispričao je priču o nastanku potrebnog snimka u kojem vojnici iz ove jedinice ubijaju srebreničke civile u Trnovu i dokazao, bez ikakve dvojbe, da je Srbija organizirala i plaćala *Škorpione*.

Film Škorpioni: spomenar prikazan je na televiziji B92 i tu noć ga je gledalo preko 300.000 ljudi, ali ga nisu željeli prikazati na nacionalnoj televiziji. Da li se to u međuvremenu desilo i ima li šanse da se on prikaže na državnoj televiziji?

- Nije se desilo, a i neće sve dok tvrdokorni nacionalisti rukovode vladom i presudno utiču na medije u Srbiji. Ne očekujem da se to ubrzo promeni. Međutim, film je porođ B-92 prikazalo još 12 nezavisnih lokalnih televizija u Srbiji, što je vrlo ohrabrujuće.

Da li su televizije iz BiH pokazale interes da prikažu ovaj film?

- Ne znam. Verujem da bi bilo dobro da film bude prikazan i nadam se da bi bio prihvaćen, s obzirom na dosadašnje reakcije raznih publika.

Film niste željeli prikazati prije izricanja presude u tužbi protiv Škorpiona jer ste smatrali da će on utjecati na nju. Na koji način je on mogao utjecati na presudu i da li bi ona bila drugačija da se film prikazao ranije?

- Želeo sam da predupredim moguće prigovore o medijskom pritisku uoči izricanja presude. Ne verujem da bi prikazivanje filma stvarno uticalo na presudu, ali bi svakako predstavljalo pritisak u tom pravcu, na šta bi odbrana optuženih mogla osnovano da se žali.

Postoji li razumno objašnjenje zašto su Škorpioni bili tako okrutni. U filmu se ističe da su uglavnom bili ljudi, barem dio jedinice koji je ubijao civile, kao i da je njihova snaga u tome što su bili rodbina i dobri prijatelji. Šta ih je činilo drugačijim od ostalih jedinica?

- Iako su demonstrirali psihopatsku okrutnost, nisu svi *Škorpioni* nužno ljudi. Iz njihovog držanja vidi se da je takvo postupanje prema civilima i zarobljenicima za njih svakidašnja pojava, iako oni priznaju samo dva takva slučaja, one koji su završili pred

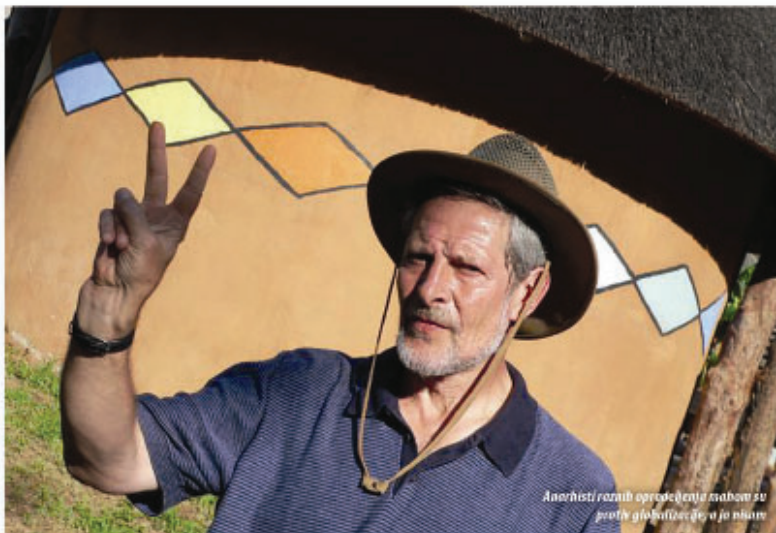
sudom. To je jasno i iz reči i ponašanja zloglasnog komandanta Jedinice za specijalne operacije Milorada Ulemeka - Legije u ovom filmu. Pokazano je takođe da iza ovakvih dejstava u potpunosti stoji država. Objašnjenje je, dakle, državno organizovanje, materijalno obezbeđenje i komandovanje, koje kod ubica stvara uverenje da čine nešto dobro i opravdano, u najmanju ruku nekažnjivo. Sud je imao dovoljno osnova da goni naredbodavce i organizatore zločina u Trnovu, ali to nije htelo ili nije smeo da učini. Patološki sadizam *Škorpiona* dok muče i ubijaju bosanske civile nije objašnjenje, to je odvratna ali samo uzgredna pojava koja se razvija tek u uslovima državne zaštite kolektivne solidarnosti. Inače, ovaj model ponašanja sreće se kod mnogih državno organizovanih milicija širom sveta, na primer, kod pripadnika sudanske milicije Džandžavid koja deluje u Darfuru.

Snimanje ovog filma ste najavili prije tri godine. Koliko ste tada imali materijala i šta je za Vas bilo novo dok ste radili na njemu?

- Fond za humanitarno pravo iz Be- >>

e i komandovanje, koje kod ubica stvara uverenje da čine nešto dobro i opravdano, u najmanju ruku nekažnjivo

ograda uspeo je da dođe do materijala koji su snimili *Škorpioni*. Kasnije su odlučili da proizvedu film, jer sam materijal nije otkrivao državu iza tog zločina. Meni su poverili pisanje scenarija i režiju, valjda zato što sam i ranije pravio filmove o kršenju ljudskih prava i zato što sam bio voljan da napravim i ovaj. Zatim sam obavio razgovore sa bivšim pripadnicima jedinice i svima koji su o njoj nešto znali. Pribavio sam još dokumentarnog materijala koji osvetljava kontekst u kojem je delovala ta jedinica. Onda je trebalo rešiti glavni rediteljski problem: kako nešto što se ne da gledati učiniti ipak podnošljivim i gledljivim. Pri tome, struktura je morala da ostane prirodna, nenametljiva i nepretenciozna, da film ne bi delovao kao medijska eksploatacija zločina. Konačno, trebalo je pronaći način da se osvetli i naglasi uloga dr-

Anarhisti raznih opredeljenja nahabali su putni globalizacije, a ja nisam

Ne verujem da bi prikazivanje filma stvarno uticalo na presudu, ali bi svakako predst

žave, što je jedan od osnovnih ciljeva filma. Tek tada je na red došla režija, pravljenje filma od svega toga.

Kakve reakcije je film izazvao, konkretno: da li ste imali prijetnji?

- Nešto malo. Znatno manje nego nakon prikazivanja filmova *Život i priključenje Radosana Karadžića* i *Ušpon i pad generala Mladića* pre tri

» **Mislim da će talasanje iz RS prestati čim prestanu podsticaji iz Beograda na koje je entitet osetljiv i sleduje im bez obzira što mu uvek samo nanose štetu**

godine. To je deo posla i s tim mora da se živi. Ne čini to filmove ni boljim ni gorim, tako da nije mnogo važno. Ako ne pridajete značaj takvim stvarima, one oslabe i išeznu. Ne treba da se češete kad vas ujedie komarac, jer će vas svrbeti još više.

Imate li nekih novih informacija o snimcima iz rata, da li sličnih snimaka ima još i šta se sa njima dešavalo poslije rata?

- Iz ovih *naših* ratova nemam. No, nadam se da će ih biti. Dugo će se još rasvetljavati zločini na prostoru bivše Jugoslavije izvršeni tokom njenog raspadanja, često politički motivisani i nepravedno pripisani čitavim narodima i verskim grupama.

Jednom prilikom ste izjavili da bi-

ste radili film o muslimanskim i hrvatskim zločinima ako dobijete materijal. Da li ste došli do takvog materijala, da li vam ga je neko nudio i postoji li neki događaj koji biste željeli prikazati kroz dokumentarni film?

- Nemam uvid u takve materijale, mada sam čuo da postoje. Radio bih režirao film o bilo kojem ozbiljnom kršenju ljudskih prava bez obzira ko su zločinci i žrtve. Verujem da ljudska prava nemaju naciju i veru. Voleo bih da napravim film

o progonu više od 800.000 Albanaca sa Kosova 1999. godine. Do izjava nije teško doći, ali filmskih snimaka ima vrlo malo. Inače, očekivao sam u više navrata te progone Albance sa makedonske strane kosovske granice, na glavnom prelazu Donje Blace, a posjećivao sam ih i u logoru Stenkovac. Ako ne ja, napraviće već neko film o tome. Verujem da je važnije da bude napravljen dobar i istinit film, nego to ko će da ga napravi.

Vaša izjava da je Kosovo samo kolonija je izazvala burne reakcije u

Srbiji. Vi ste to govorili još 1972. godine. Da li će se, po Vašem mišljenju, Srbi ikada pomiriti sa činjenicom da je Kosovo izgubljeno i koliko će to trajati?

- Da, pomiriće se, nema drugog puta, ali to neće da bude ubrzo.

Kosovo je kolonija upravo onako kako su kolonije Čečenija i Tibet, samo za oslobađanje tih dveju nacija jedna država ili međunarodna organizacija nije spremna da se založi do kraja jer je to skupo i jer je rizično ulaziti u sukobe sa Kinom

ili Rusijom, a i nije u Evropi, nije blizu *civilizovanog* sveta. Inače, Tibet je najveća okupirana teritorija na svetu još od vremena Džingis Kana.

Upućeni ste u situaciju na Kosovu, određeno vrijeme ste tamo i radili. Da li je priča o Kosovu završena ili možemo očekivati nove neprilike?

- Ne postoji nikakva stvarna mogućnost da budu poništene promene do kojih je došlo, pre svega nezavisnost Kosova od Srbije. To znaju i svi u Srbiji, ma šta govorili o tome. No, dug je put do potpune međunarodne samostalnosti Kosova i do pune političke zrelosti te nove države. Uz pomoć i podršku zapadnih demokratija i mnogih drugih dobrosamernih država taj dugi put može da bude pređen za prilično kratko vreme. A neprilika u vezi sa Kosovom će sva-

žave poslednje uporište u borbi protiv NATO-a i EU. Sa nezavisnošću Kosova postalo je jasno da se u Srbiji opiru evroatlantskim integracijama. Nadam se da će za to da bude plaćena pravedna kazna u broju birača koji će na sledećim izborima da glasaju za Evropu, protiv pobesnelih superpatriota.

Treba li Bosna i Hercegovina priznati Kosovo i na koji način će se nezavisnost Kosova, po Vašem mišljenju, odraziti na BiH?

- Iako su pretnje iz Banja Luke bez zuba, ipak one znače moguće lokalno destabilizovanje političkih prilika. Zbog toga je verovatno bolje da

nije uzeo u obzir da iza toga stoje i ja. Svi oni, kad se opuste, počnu da pričaju više nego što im ide u prilog. Za te situacije važi pravilo: daj im dovoljno dugo uže, sami će se obesiti.

Osnovna je nenametljivost i podržavanje logike materijala. Ne sme da bude falsifikovanja jer se to vrlo brzo otkrije i od toga nema odbrane. Tako je tretiran i materijal *Škorpion*. Nema izmišljanja i dogradnje. Još od *Platičnog lusa* razraduju razne upotrebe dokumentarnog materijala.

Verujem u pravo na pobunu protiv opresivnih režima, ali ne u revoluciju rukovodenu nekom partijom, u propratni socijalni inženjering i u nasilje u ime nekog naroda ili neke klase

Nakon rata, kada se Karadžić počeo sakrivati, preko njegovih po-

lesarijata, protiv hipertrofirane uloge države. Nikad nisam tvrdio da je državu potrebno ili moguće jednostavno ukinuti. Verujem u pravo na pobunu protiv opresivnih režima, ali ne u revoluciju rukovodenu nekom partijom, u propratni socijalni inženjering i u nasilje u ime nekog naroda ili neke klase.

Poslednjih godina ne izjašnjavam se kao anarhista zbog nesporazuma u vezi sa globalizmom. Naime, anarhisti raznih opredeljenja mahom su protiv globalizacije, a ja nisam. Smatram da je potrebna značajna i ozbiljna međunarodna kontrola tog procesa i zaštita interesa svih ugroženih grupa, ali drugog puta nema, sve drugo je puki haos i straćarenje. Da bih izbegao komplikovanja i često uzaludna objašnjavanja, obično se izjašnjavam kao građanski demokrat. Pri tome naglašavam

avljalo pritisak u tom pravcu, na šta bi odbrana optuženih mogla osnovano da se žali

BiH prizna nezavisnost Kosova tek kad to učini više od polovine članica UN. Ne verujem da je taj trenutak daleko. Mislim da će talasanje iz RS prestati čim prestanu podsticaji iz Beograda na koje je entitet osetljiv i sleduje im bez obzira što mu uvek samo nanose štetu.

Svakom Sarajliji je poznat snimak ruskog pisca Limonova koji u društvu Karadžića puca po Sarajevu, ali malo ljudi zna da ste Vi napravili taj snimak prilikom snimanja filma Srpska epika za BBC. Možete li za naše čitaoce objasniti kako je nastao taj snimak?

- Limonov se našao sa Karadžićem, a Pol Pavlikovski i ja smo tih dana pratili i snimali Karadžića. Kao i *Škorpion*, Limonov je voleo da se slika dok čini zlo. Mi smo samo uramili taj njegov autopotret. Inače, retko mi je kada u životu bilo tako teško da se uzdržim od reaganovanja, a morao sam u interesu filma, što je, verujem, dobar razlog.

Kako ste uspjeli nagovoriti Radovana Karadžića da kaže kako je on potomak Vuka Karadžića u dokumentarcu Srpska etika? Kako ste uopće pristupali ratnim zločincima kada ste radili na dokumentarcima?

- On je verovao da govori za BBC

znika pokušali ste ga nagovoriti da snimi svoju izjavu. Koliko blizu ste mu se približili i da li ste dobili neki odgovor?

- Nisam uspeo. Nisam dobio nikakav odgovor. Međutim, imam razloga da verujem da je on uredno primio poruku.

Zašto se po političkom opredeljenju izjašnjavate kao radikal a lično kao anarhista?

- Da ne bude zabune, *radikal* nema nikakve veze sa Srpskom radikalnom strankom. Bio sam angažovan u Transnacionalnoj radikalnoj partiji čije je sedište u Italiji i koja je izrazito liberterske provinijencije. Već godinama radim neke sasvim druge stvari, ali sam se uvek slagao sa njihovim programom i većinom njihovih akcija.

Anarhista takođe može da izazove razne zabune. Naime, tako sam se izjašnjavao dok sam se angažovao protiv *demokratskog* centralizma SKJ, sa liberterskih pozicija, sa programom socijalizacije države i zaštite građanskih sloboda i ljudskih prava. Propagirao sam, a i danas podržavam, programe Malateste (*Errico Malatesta*, italijanski anarho-komunist op.a.) i Landauera (*Gustav Landauer*, jedan od vodećih teoretičara anarhizma u Njemačkoj op.a.), ali protiv nasilja, protiv *diktature* pro-

da su bitne građanske vrednosti, a ne puka podrška većine birača. Demokracija je vladavina prava, a ne samo pravna država.

Zašto ste napustili studij psihologije i prešli na režiju? Da li Vam je znanje iz psihologije pomoglo u pravljenju filmova o ratnim zločincima?

- Studirao sam uporedo psihologiju i režiju, oboje uspešno. Nikad nisam planirao da mi psihologija bude profesija. No, i danas pratim novosti u psihologiji koliko stizem i to mi mnogo koristi, ne samo pri radu na filmovima.

Razvio sam neke postupke u režiji igranog filma i u pozorištu neposredno na osnovu nekih psiholoških metoda. Kad je reč o dokumentarnom filmu, psihologija mi više pomaže pri intervjuisanju, pri razvijanju strategije pristupa i u nastojanju da se približim gledaocu, da prepostavim neke reakcije, što mi se čini osnovnim. Tu nema režiranja glumaca. No, svaki igrani film je dokument o zbivanju pred kamerom, a u svakom dokumentarnom filmu ljudi svesni prisustva kamere nastoje da se predstave na način koji im odgovara, glume zapravo. Nema jasne linije razgraničenja. Meni upravo najviše odgovara ta siva zona, sve što radim zbiva se u toj zoni. ■

kako da bude još, ne prosvetlono na Kosovu nego ponajviše u Srbiji. Bće to političke neprilike, dugi obračun sa ultranacionalistima. Njima je kampanja za makar simbolično zadržavanje Kosova u Srbiji i ometanje bilo kakve međunarodne integracije te nove dr-